

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช: พระราชกรณียกิจด้านการแพทย์และสาธารณสุขเพื่อปวงชนชาวไทย

สาธิต คุระทอง พ.บ. อ.ว.อายุรศาสตร์ อ.ว.อายุรศาสตร์โรคไต อ.ว.เวชศาสตร์ครอบครัว^{1*}

¹ ภาควิชาอายุรศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์วชิรพยาบาล มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

* ผู้ติดต่อ, อีเมล: sathit@nmu.ac.th

Vajira Med J. 2016; 59(4): 235-244

<http://dx.doi.org/10.14456/vmj.2016.25>

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร พระมหากษัตริย์ลำดับที่เก้าแห่งราชวงศ์จักรี นับตั้งแต่พระองค์เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๙ นับแต่วันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ เป็นต้นมา พระองค์ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจนานัปการด้วยพระวิริยะอุตสาหะอันกอปรไปด้วยพระปรีชาสามารถและพระเมตตาที่ได้ทรงปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขแก่ประเทศชาติและพสกนิกรชาวไทยกว่า ๗๐ ปี จากการที่พระองค์ทรงอุทิศกำลังพระวรกายทรงงานเพื่อประชาชนอย่างหนัก โดยมิได้คำนึงถึงประโยชน์สุขส่วนพระองค์ ในปี พุทธศักราช ๒๕๓๙ ประชาชนทวยราษฎร์ชาวไทยจึงพร้อมใจกันด้วยความจงรักภักดีเพื่อถวายสมัญญานามให้พระองค์ทรงเป็น "มหาราช"

“...การแพทย์และการสาธารณสุขเป็นพื้นฐานที่สำคัญอย่างหนึ่งของการพัฒนาประเทศไม่มีประเทศใดในโลกจะเจริญก้าวหน้าได้อย่างสมบูรณ์ หากประชากรในประเทศนั้น ๆ ยังมีสุขภาพพลานามัยไม่ดีพอ...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่ทรงห่วงใยทุกข์สุขของเหล่าประชาราษฎร์และทรงให้ความสำคัญกับการแพทย์และสาธารณสุขมาโดยตลอด รวมทั้งการดูแลรักษา ป้องกันและควบคุมโรค คราเมื่อพระองค์เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัตินั้น กิจการแพทย์ของประเทศไทยยังไม่เจริญก้าวหน้าเหมือนทุกวันนี้ พสกนิกรที่อยู่ห่างไกลความเจริญก็ยังไม่ได้รับการด้านสาธารณสุขอย่างดีพอ พระองค์ทรงถือว่าปัญหาด้านสุขภาพอนามัยของประชาชนนั้น เป็นปัญหาสำคัญที่ต้องได้รับการแก้ไข ดังพระราชดำรัส

“ถ้าคนเรามีสุขภาพเสื่อมโทรม ก็ไม่สามารถพัฒนาชาติได้ เพราะทรัพยากรที่สำคัญของประเทศชาติก็คือพลเมืองนั่นเอง”

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงเป็นห่วง และเฝ้าอาทรต่อทุกข์สุขของพสกนิกรอย่างจริงจัง โดยเฉพาะความทุกข์ของไพร่ฟ้าจากพยาธิภัย พระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติอย่างต่อเนื่องมาจากระยะแรกคือ การทะนุบำรุงการแพทย์และการสาธารณสุขให้ก้าวหน้า และมีศักยภาพพอสำหรับให้บริการแก่พสกนิกรไทยได้อย่างเท่าเทียมกัน อันจะส่งผลให้การพัฒนาประเทศสำเร็จได้โดยง่าย บ่อยครั้งที่พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในท้องถิ่นต่าง ๆ ทุกภูมิภาค รวมทั้งชนบทที่ห่างไกลของประเทศ ดังพระราชดำรัส

“อันที่จริงเราชื่อ “ภูมิพล” ที่แปลว่า “กำลังของแผ่นดิน” แม่ก็อยากให้เธออยู่กับดิน เมื่อฟังคำพูดแล้วกลับมาคิด ซึ่งแม่คงจะสอนเราและมีจุดมุ่งหมายว่าอยากให้ติดดินและอยากให้ทำงานให้แก่ประชาชน”

กล่าวกันว่า ช่วงพุทธศักราช ๒๕๑๐-๒๕๒๐ ระยะทางที่เสด็จพระราชดำเนินยาวไกลกว่าหนึ่งแสนกิโลเมตรและได้เสด็จพระราชดำเนินติดต่อกันอีกเกือบ ๑๐ ปี บ้างจึงว่าไกลกว่าระยะทางจากโลกถึงดวงจันทร์ ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินอย่างแท้จริง กล่าวได้ว่าแผ่นดินในสยามประเทศนี้ ไม่มีจังหวัดใด หรืออำเภอใดที่ไม่เคยเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยียนอาณาประชาราษฎร์ ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจด้วยพระราชหฤทัยเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่พสกนิกร

ทั้งนี้เพื่อการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ทวยราษฎร์ในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรตามท้องที่ต่าง ๆ ทุกครั้ง พระองค์จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้มีคณะแพทย์ ทั้งแพทย์ที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในแต่ละสาขาจากโรงพยาบาลต่าง ๆ และแพทย์อาสาสมัคร โดยเสด็จพระราชดำเนินไปในขบวนอย่างใกล้ชิด เพื่อที่จะได้รักษาผู้ป่วยไข้ได้ทันที โดยจะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมวัด ซึ่งนับเป็นศูนย์กลางของชุมชนในชนบท โดยจะพระราชทานกล่องยาแก้วัดทุกแห่ง เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้ใช้เมื่อเกิดอาพาธ รวมทั้งแจกจ่ายแก่พสกนิกรผู้ป่วยเจ็บในหมู่บ้านรอบข้าง และยังพระราชทานยารักษาโรคสำหรับใช้ในหมู่เจ้าหน้าที่ และใช้ในการรักษาพยาบาล และเพื่อแจกจ่ายแก่ราษฎรในพื้นที่ที่มาขอความช่วยเหลือ นอกเหนือจากนั้น พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชยังได้ริเริ่มหลายโครงการด้านการแพทย์และสาธารณสุขต่าง ๆ ดังนี้

1. การแพทย์และสาธารณสุขเชิงรุก: โครงการแพทย์หลวงเคลื่อนที่พระราชทาน

แม้ว่าการบริการของรัฐด้านสาธารณสุข จะขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านการวินิจฉัย ดูแลรักษาโรคภัยไข้เจ็บ และการส่งเสริมสุขภาพอนามัย แต่เมื่อพิจารณาถึงการกระจายของการให้บริการ พบว่าในเขตชนบทห่างไกลยังขาดแคลนบริการสาธารณสุขขั้นมูลฐานอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนเมือง เมื่อทอดพระเนตรเห็นผู้ป่วยที่มาเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทรับเสด็จ ทรงให้แพทย์หลวงที่ตามเสด็จเข้าดูแลรักษาอาการอย่างทันที่ อย่างไรก็ดี เมื่อมีผู้ป่วยที่มาเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทรับเสด็จเป็นจำนวนมากขึ้นเกินกว่ากำลังของแพทย์หลวงที่ตามเสด็จจะสามารถรักษาได้อย่างทั่วถึง จึงมีพระราชประสงค์ให้พัฒนารูปแบบการให้บริการทางการแพทย์และสาธารณสุขเป็นเชิงรุก เพื่อให้แพทย์ได้เดินทางเข้าไปหาผู้ป่วยโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ป่วยที่อาศัยอยู่ในถิ่นที่ทุรกันดารห่างไกลหรือที่เส้นทางคมนาคมไม่สะดวก

พุทธศักราช ๒๕๔๖ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรที่บ้านปากทวารตำบลหินเหล็กไฟ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทรงพบว่าราษฎรที่เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเป็นโรคไข้จับสั่นและมีโรคอื่น ๆ เบียดเบียนอีกเป็นจำนวนมากซึ่งล้วนเป็นโรคที่สามารถดูแลรักษาให้หายได้ไม่ยาก จึงได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ รวมทั้งอุปกรณ์ทางการแพทย์ ยานพาหนะ และเวชภัณฑ์ แก่กระทรวงสาธารณสุข เพื่อจัดตั้งหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ไปรักษาประชาชนในท้องถิ่นทุรกันดาร เริ่มจากจังหวัดเพชรบุรีและประจวบคีรีขันธ์ เรียกว่า หน่วยแพทย์เคลื่อนที่พระราชทาน

นอกจากนี้ ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ขยายหน่วยแพทย์เคลื่อนที่พระราชทานออกไปให้ครอบคลุมทุกภูมิภาคของประเทศ ในพุทธศักราช ๒๕๔๙ มีการจัดตั้งหน่วยแพทย์เคลื่อนที่พระราชทานหน่วยที่ ๒ ที่จังหวัดขอนแก่น ให้บริการตรวจรักษาโรคแก่ราษฎรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และหน่วยแพทย์เคลื่อนที่พระราชทานหน่วยที่ ๓ ที่จังหวัดยะลา ให้บริการตรวจรักษาโรคแก่ราษฎรในภาคใต้

ในระยะต่อมา โครงการพระราชดำริด้านการแพทย์ได้ขยายขอบข่ายออกไปอย่างกว้างขวาง โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยแพทย์หลวงของกองแพทย์หลวง สำนักพระราชวัง และคณะแพทย์ตามพระราชประสงค์ เป็นแพทย์อาสาที่มาจากหลากหลายสาขา หลายหน่วยงาน และแพทย์ที่ประจำตามหน่วยรักษาพยาบาลท้องถิ่น คือโรงพยาบาลของจังหวัดที่เสด็จแปรพระราชฐานไปประทับแรม

จึงเป็นที่มาของโครงการแพทย์หลวงเคลื่อนที่พระราชทาน เพื่อตรวจรักษาราษฎรในท้องถิ่นทุรกันดารโดยไม่คิดมูลค่า และถ้าจำเป็นก็จัดส่งไปยังโรงพยาบาลในจังหวัดต่าง ๆ หรือในกรณีท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ห่างไกลตัวเมืองมาก ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้จัดเจ้าหน้าที่แพทย์ พยาบาล เครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดจนยารักษาโรค ออกทำการตรวจรักษาราษฎรในท้องถิ่นกันดาร

2. เรือเวชพาหน์

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชปรารภว่า ราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ตามลำแม่น้ำ ตั้งอยู่โดดเดี่ยวและห่างไกลสถานพยาบาล หากเจ็บป่วยก็ต้องรักษาพยาบาลแผนโบราณ ซึ่งไม่ได้ผลในโรคหลายชนิด จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ต่อเรือยนต์ขึ้นด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ เป็นเรือไม้ ๒ ชั้น ขนาด ๓.๘๑ x ๑๕.๖๙ x ๓.๗๕ เมตร เครื่องยนต์ดีเซล ๒๐๐ แรงม้า บรรทุกพนักงานเรือและผู้โดยสารได้รวม ๓๐ คน มีความเร็ว ๑๒ น็อต/ชั่วโมง โดยพระราชทานให้สภาอากาศไทยใช้เป็นหน่วยแพทย์เคลื่อนที่เพื่อรักษาพยาบาลประชาชนตามลำน้ำต่าง ๆ โดยพระราชทานชื่อว่า "เวชพาหน์" หลังจากพระองค์ทรงเจิมเรือแล้วก็ให้ออกปฏิบัติงานทันที ที่จังหวัดนนทบุรี

กองบรรเทาทุกข์และอนามัย ได้นำเรือพระราชทาน "เวชพาหน์" ออกปฏิบัติงานหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ ให้บริการทางการแพทย์แก่ประชาชนผู้อาศัยอยู่ตามฝั่งแม่น้ำตามพระราชประสงค์ ปีละหนึ่งหรือหลายครั้ง ระยะเวลาบ้างสั้นบ้าง โดยการปฏิบัติงานในระยะแรก เช่น ให้บริการตรวจรักษา ผ่าตัดเล็ก ทำแผล ทันตกรรม ฉีดยา และจ่ายยาผู้ป่วย ล้วนแต่ทำในเรือทั้งสิ้น จนต่อมามีผู้มารับบริการมากขึ้นและเพิ่มกิจกรรม เช่น สุขศึกษา จึงย้ายการรักษามาบนบก โดยอาศัยศาลาวัด ท่าหน้า และโรงเรียน โดยปฏิบัติงานครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม - ๑๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๘ ที่จังหวัดนนทบุรี

กระทรวงสาธารณสุขได้สนองแนวพระราชดำริในระยะต่อมาด้วยการทำโครงการต่อเรือพยาบาลร่วมกับกองทัพเรือ คือ เรือ สธ.อันดามัน มีศักยภาพเทียบเท่า โรงพยาบาลชุมชน รัชมีการให้บริการ ๕ จังหวัด คือ สตูล พังงา กระบี่ ระนอง และภูเก็ต

ในปัจจุบันแม้ว่าจะมีโรงพยาบาลอำเภอ และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลทั่วถึง แต่ทางสำนักงานบรรเทาทุกข์ฯ ยังคงนำเรือพระราชทานออกให้บริการประชาชนที่อาศัยอยู่ริมฝั่งน้ำในจังหวัดที่สามารถไปได้ในยามสงบปีละ ๑ ครั้ง หรือในยามเกิดอุทกภัย เพื่อให้ประชาชนได้รับรู้และระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่ทรงมีต่อพสกนิกรตลอดมา

3. ทูนและมูลนิธิอานันทมหิดล

พุทธศักราช ๒๔๙๒ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชพระราชทานทุนอานันทมหิดลแก่บัณฑิตแพทย์ศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อไปศึกษาวิชาการแพทย์ในระดับที่สูงขึ้นในต่างประเทศ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งมูลนิธิอานันทมหิดลขึ้น ในปีพุทธศักราช ๒๕๐๒ ทรงตระหนักว่าประเทศต้องมีผู้เชี่ยวชาญในวิทยาการด้านต่าง ๆ จึงส่งเสริมผู้ที่มีความสามารถยอดเยี่ยมและใฝ่ใจในการศึกษาให้มีโอกาสไปศึกษาวิชาการชั้นสูงด้านต่าง ๆ รวมทั้งสาขาการแพทย์ ในต่างประเทศ ซึ่งหลังสำเร็จการศึกษากลับมาแล้ว ผู้ที่ได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณนี้ ได้กลับมาบำเพ็ญประโยชน์ต่อวงการแพทย์และวงการอื่น ๆ ของไทยเป็นอันมากสมดังพระราชประสงค์

ด้วยพระราชดำรินัยที่กล่าวนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนเริ่มแรก จำนวน ๒๐,๐๐๐ บาท เพื่อจัดตั้งมูลนิธิ "ทุนอานันทมหิดล" เพื่อเป็นพระบรมราชานุสรณ์ในพระมหากรุณาธิคุณที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาอานันทมหิดล พระบรมเชษฐาธิราช ได้พระราชทานแก่พระองค์ตลอดมา เมื่อวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๒

4. โครงการแพทย์หลวงและหน่วยแพทย์พระราชทาน

ในพุทธศักราช ๒๕๐๓ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้จัดตั้ง โครงการแพทย์หลวงและหน่วยแพทย์พระราชทาน โดยให้แพทย์หลวงและแพทย์ที่ติดตามขบวนเสด็จไปในชนบท และมีหน้าที่คอยเฝ้าดูแลพระสุขภาพและพลานามัยของทุกพระองค์ในขบวนเสด็จ ให้การตรวจและรักษาราษฎรเจ็บป่วยซึ่งมารอรับเสด็จ เมื่อทรงแปรพระราชฐานไปประทับแรมในภาคต่าง ๆ เพื่อทรงเยี่ยมราษฎร เป็นที่มาของคำว่า “แพทย์พระราชทาน”

โครงการดังกล่าวประกอบด้วยการบำบัดรักษาจากคณะแพทย์พระราชทาน และอบรมหมอหมู่บ้าน เป็นการช่วยแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพอนามัยของราษฎรที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลและมีอุปสรรคที่ระบบปกติยากจะดูแลได้ทั่วถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่งราษฎรส่วนใหญ่มีฐานะยากจนและขาดความรู้ในการดูแลรักษาตนเอง โดยหวังผลทางด้านสุขภาพอนามัย แก้ไขปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ หูพลาภาพหรือการเสียชีวิต โดยมุ่งเน้นราษฎรชาวบ้านชนบทที่ยากจน ซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศในขณะนั้น จากสถิติในแต่ละปีจะมีราษฎรที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณได้รับการตรวจรักษา รวมถึงรับไว้เป็นคนไข้ในพระบรมราชานุเคราะห์ จำนวนมากมายนับหมื่นนับแสนคน

ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเกิดจากการลดจำนวนราษฎรเจ็บป่วย เป็นปัญหาต่อการประกอบอาชีพ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาชีพที่จะต้องใช้แรงในการทำงาน เมื่อได้รับการรักษาบำบัดจนมีสุขภาพแข็งแรง สามารถปฏิบัติงานประกอบอาชีพได้ ส่งผลดีต่อเศรษฐกิจโดยรวม ดังพระราชดำรัส

“... การรักษาความสมบูรณ์แข็งแรงของร่างกายเป็นปัจจัยของเศรษฐกิจที่ดี และสังคมที่มั่นคงเพราะร่างกายที่แข็งแรงนั้น โดยปกติจะอำนวยผลให้สุขภาพจิตใฝ่สมบูรณ์ด้วย และเมื่อมีสุขภาพสมบูรณ์ดี พร้อมทั้งร่างกายและจิตใจแล้ว ย่อมมีกำลังทำประโยชน์สร้างสรรค์เศรษฐกิจและสังคมของบ้านเมืองได้เต็มที่ ทั้งไม่เป็นการแก่สังคมด้วย คือเป็นแต่ผู้สร้างมิใช่ผู้ถ่วงความเจริญ...”

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานโครงการด้านการแพทย์เชี่ยวชาญเฉพาะทางในเชิงรุกอีกเป็นจำนวนมากด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ โดยมีแพทย์อาสาจากสถานพยาบาลต่าง ๆ เข้าร่วมโครงการเพื่อตรวจรักษาราษฎรที่เจ็บป่วย ในกรณีนี้ พระองค์ได้พระราชทานคำแนะนำแก่แพทย์ว่านอกจากการรักษาอาการเจ็บป่วยเฉพาะทางแล้ว ควรดูแลรักษาความเจ็บป่วยด้านอื่น ๆ ไปพร้อมกัน หากรักษาไม่ได้ควรให้คำแนะนำส่งต่อไปรักษา ซึ่งจะทำให้ราษฎรได้รับการดูแลแต่เนิ่น ๆ รวมทั้งทรงให้ซักถามสภาพความเป็นอยู่อื่น ๆ ด้วยเช่นกัน ในกรณีที่ผู้ป่วยมีอาการแทรกซ้อนเรื้อรังต้องได้รับการรักษาเป็นเวลานาน พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ส่งต่อไปยังโรงพยาบาลและทรงรับไว้เป็นคนไข้ในพระบรมราชานุเคราะห์ รวมถึง ทรงให้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์แก่แพทย์ในท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย อันเป็นการพัฒนาบริการด้านการแพทย์และสาธารณสุขไปพร้อมกัน นับเป็นคุณูปการอย่างยิ่งแก่ประเทศชาติ

5. มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ในพระบรมราชูปถัมภ์

ในพุทธศักราช ๒๕๐๕ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้จัดตั้งมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อดำเนินงานด้านบรรเทาทุกข์แก่ราษฎรที่ประสบภัยพิบัติทางธรรมชาติจนถึงปัจจุบัน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้อยู่ใน “พระบรมราชูปถัมภ์” กับทรงดำรงตำแหน่งพระบรมราชูปถัมภ์แห่งมูลนิธิด้วย ชื่อของมูลนิธินี้หมายความว่า “พระราชฯ” และ “ประชานุฯ” อนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน เป็นการแสดงน้ำพระทัยว่า เวลาทำงานควรจะให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมด้วย มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จึงได้ก่อกำเนิดขึ้นด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ที่ทรงมีต่อพสกนิกรของพระองค์

ปัจจุบัน มูลนิธิราชประชานุเคราะห์มีวัตถุประสงค์เพื่อให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ประสบสาธารณภัยที่เกิดขึ้นทั่วประเทศ รวมทั้งป้องกันสาธารณภัยที่เกิดขึ้นทั่วประเทศ และยังให้การสงเคราะห์ด้านการศึกษารวมทั้งสงเคราะห์ช่วยเหลือเป็นส่วนรวมแก่ประชาชนที่ได้รับความทุกข์ยากเดือดร้อนประการอื่น ๆ ด้วย

6. หน่วยทันตกรรมเคลื่อนที่พระราชทาน

ในปี ๒๕๑๒ ทันตแพทย์นั้นมีน้อยและมีอยู่ตามโรงพยาบาลประจำจังหวัดเท่านั้น บางจังหวัดก็ไม่มีทันตแพทย์เลย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้ทรงมีพระราชปรารภว่า

"โรคฟันเป็นโรคของทุกคน การที่จะให้ราษฎรผู้ยากไร้ และอยู่ห่างไกลความเจริญ ต้องทิ้งท้องไร่ท้องนา เข้ามารับการรักษาในเมือง เป็นสิ่งที่ยากยิ่ง ในทางตรงกันข้าม หากเป็นการให้บริการเคลื่อนที่ไปสู่ประชาชน ก็จะเป็นการแก้ปัญหาได้ทางหนึ่ง"

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมีพระราชดำรัสแก่ทันตแพทย์สี สิริสิงห์ ทันตแพทย์ประจำพระองค์ ให้ก่อตั้งหน่วยทันตกรรมพระราชทาน เพื่อช่วยดูแลบำบัดทุกข์ให้แก่ประชาชนที่อยู่ในท้องถิ่นกันดารห่างไกล โดยให้จัดหน่วยเคลื่อนที่ตระเวนไปตามถนนหนทาง ตามท้องถิ่นชนบทที่อยู่ห่างไกล โดยพระองค์พระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ในการจัดซื้อรถยนต์ อุปกรณ์และเครื่องมือทำฟัน เพื่อส่งทันตแพทย์อาสาสมัครออกช่วยเหลือบำบัดโรคเกี่ยวกับฟัน ตลอดจนสอนการรักษาอนามัยของปากและฟันแก่เด็ก นักเรียนและประชาชนที่อยู่ในท้องที่ทุรกันดาร

"ฉันต้องการให้หมอช่วยไปดูแล บำบัดทุกข์ให้แก่เด็กนักเรียน และประชาชนที่อยู่ในท้องถิ่นทุรกันดาร ห่างไกลหมอ และจะออกค่าใช้จ่ายทั้งหมดตามความจำเป็นโดยให้จัดหน่วยเคลื่อนที่ไปบนรถยนต์ และตระเวนไปตามถนนหนทาง ตามหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลชนบท"

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงเจิมรถทันตกรรมเคลื่อนที่คันแรก เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๓ ที่พระราชวังไกลกังวล หัวหิน และได้ออกบริการประชาชนที่อำเภอทับสะแก ใกล้เขตแดนพม่าเป็นครั้งแรก ทันตแพทย์อาสาจะผลัดเปลี่ยนกันทุกอาทิตย์ ให้บริการตลอดปียกเว้นฤดูฝน โดยย้ายไปตามอำเภอต่าง ๆ อำเภอละ ๑ วัน

นับจนบัดนี้ หน่วยทันตกรรมพระราชทานได้ให้บริการแก่ราษฎรในชนบทห่างไกลและผู้ยากไร้ มาเป็นเวลานานเกือบ ๕ ทศวรรษ ได้มีการพัฒนาไปอย่างมาก โดยสามารถให้บริการได้มากถึง ๑,๕๐๐ รายต่อวัน โดยมีขีดความสามารถเฉกเช่นเดียวกับโรงพยาบาลขนาดใหญ่ พระองค์ยังทรงมีพระมหากรุณาธิคุณรับผู้ป่วยที่มีโรคร้ายแรงไว้เป็นคนไข้ในพระราชานุเคราะห์

นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงให้ความสนใจพระราหุทัยเกี่ยวกับฟลูออไรด์ ซึ่งเป็นสาระสำคัญสำหรับการบำรุงกระดูกและฟันของประชาชน โครงการนมฟลูออไรด์ป้องกันฟันผุในประเทศไทยจึงเกิดขึ้นเป็นโครงการต่อยอดจากโครงการอาหารเสริมหรือนมโรงเรียน โดยศูนย์รวมนมโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา เป็นโรงนมแห่งแรกในประเทศไทยที่ผลิตนมผสมฟลูออไรด์ และยังเป็นสถานที่พัฒนาเทคโนโลยีในการผลิตนมฟลูออไรด์ให้มีคุณภาพตามมาตรฐาน เป็นโครงการต้นแบบที่ร่วมมือกับกรมอนามัย องค์การอนามัยโลก มูลนิธิ The Borrow Foundation ประเทศอังกฤษ คณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาจัดขึ้น เพื่อแก้ปัญหาฟันผุในเด็ก โดยเน้นการสร้างภูมิป้องกันให้เด็ก ๆ ได้รับปริมาณฟลูออไรด์อย่างเพียงพอ

7. โครงการคลังแพทย์อาสาพระราชวิทยาลัยศัลยกรรมแห่งประเทศไทย

ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ หลังจากที่เปิดโครงการแพทย์พิเศษตามพระราชประสงค์ใน พ.ศ. ๒๕๑๗ แพทย์ ที่อาสาสมัคร ซึ่งเป็นแพทย์อาวุโสและมีประสบการณ์มาก เล็งเห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์แพทย์อาสาไปช่วยปฏิบัติงาน ณ โรงพยาบาลประจำจังหวัดสกลนคร และในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ โครงการคลังแพทย์อาสาเพื่อช่วยเหลือประชาชนผู้ยากไร้ ในท้องถิ่นทุรกันดารห่างไกลจากนครหลวงได้ถือกำเนิดขึ้น ตามประกาศ เรื่องโครงการคลังแพทย์อาสาตามฉันทะของ วิทยาลัยศัลยกรรมแห่งประเทศไทย วันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๐ โดยคณะกรรมการดำเนินการชุดแรกมีศาสตราจารย์ นายแพทย์อุดม โปษะกฤษณะ เป็นประธาน นายแพทย์ธีรารัตน์ แก้วกาญจน์ เป็นเลขานุการ โดยให้ดำเนินการช่วยเหลือ ประชาชนในท้องถิ่นห่างไกลในภูมิภาคห่างไกลเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะมีการเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐาน ไปยังภาคต่าง ๆ ของประเทศ โครงการดังกล่าวได้ปฏิบัติภารกิจอย่างสม่ำเสมอมาจนถึงปัจจุบัน

8. โครงการแพทย์ หู คอ จมูก และโรคภูมิแพ้พระราชทาน

เริ่มเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒ เนื่องจากมีราษฎรเป็นจำนวนมากที่เจ็บป่วยด้วยโรคหู คอ จมูก และโรคภูมิแพ้ ซึ่งจำเป็นต้องรับ การรักษาจากแพทย์ผู้เชี่ยวชาญในสาขาเหล่านี้ จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดหน่วยแพทย์อาสาสมัครในโรคดังกล่าว ผลัดกันออกไปปฏิบัติหน้าที่ประจำโรงพยาบาลประจำจังหวัด ที่เสด็จแปรพระราชฐานโดย อาศัยแพทย์โสตศอนสิก อาสาสมัครจาก โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า โรงพยาบาลรามาริบัติ โรงพยาบาลราชวิถี โรงพยาบาลประจำจังหวัด นครราชสีมา และโรงพยาบาลประจำจังหวัดนครพนม ผลัดเปลี่ยนกันมาปฏิบัติราชการชุดละ ๒ สัปดาห์ในท้องที่ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ โดยต่อเนื่อง

9. โครงการอบรมหมอหมู่บ้านในพระราชประสงค์

ความเจ็บป่วยของราษฎรเกิดจากพฤติกรรมและสุขอนามัยที่ไม่ได้มาตรฐาน รับประทานอาหารอาหารไม่ถูกสุขลักษณะ รวมทั้งการไม่ได้รับการศึกษาเพื่อป้องกันโรคหรือการรักษาพยาบาลโรคที่ถูกต้อง ประกอบกับไม่มีสถานที่ให้การรักษาพยาบาล ในท้องถิ่น ต้องเดินทางเป็นระยะเวลายาวนานเพื่อไปรับบริการ จึงมีพระราชดำริจัดตั้งโครงการอบรมหมอหมู่บ้าน ในพระราชประสงค์ ในพุทธศักราช ๒๕๒๔ โดยคัดเลือกชาวบ้านจากแต่ละชุมชน เพื่อเข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการรักษา พยาบาลเบื้องต้น การช่วยเหลือทำคลอดและทำคลอดตามปกติ การช่วยผู้ป่วยจากอุบัติเหตุ ความรู้ทางโภชนาการพื้นฐาน การใช้อาหารเสริมที่มีในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ การป้องกันและควบคุมโรคติดต่อที่พบในท้องถิ่น การจ่ายยาสามัญประจำ บ้านเพื่อรักษาโรคง่ายๆ การจัดการรับและส่งต่อผู้ป่วยในหมู่บ้านที่ต้องเข้ารับการรักษารักษาในโรงพยาบาล รวมทั้งการเผยแพร่ ความรู้เกี่ยวกับการสาธารณสุขมูลฐานหรือการดำรงชีวิตและรักษาตนให้ปราศจากโรคเพื่อให้สามารถช่วยเหลือชาวบ้าน ในชุมชนได้ โดยจัดอบรมขึ้นเป็นครั้งแรกที่โรงพยาบาลค่ายกาวิละ จังหวัดเชียงใหม่ ชาวบ้านที่จบหลักสูตรการอบรม จะเดินทางกลับคืนสู่หมู่บ้านของตน พร้อมด้วยกระเป๋าบรรจุยาและเวชภัณฑ์ที่จำเป็นเบื้องต้น ซึ่งสามารถขอเพิ่มเติมได้เมื่อหมด หรือหากจำเป็นต้องส่งต่อผู้ป่วยไปเข้ารับการรักษาก็สามารถติดต่อกับแพทย์ประจำจังหวัดหรือหน่วยแพทย์หลวงได้ต่อไป

10. โครงการตำรวจจราจรช่วยเหลือผู้ป่วยฉุกเฉินในพระราชดำริ

จุดเริ่มต้นของโครงการนี้เกิดจากพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ที่ทรงห่วงใยพสกนิกรที่ได้รับความเดือดร้อนจากปัญหาการจราจรในเขต กรุงเทพมหานคร จึงทรงมีพระราชดำริที่จะแก้ไขปัญหาให้ทุเลาลงด้วยการพระราชทานทรัพย์สินส่วนพระองค์ จำนวน ๑๘ ล้านบาท ให้กองบัญชาการตำรวจนครบาลนำไปจัดเป็นหน่วยจราจรเคลื่อนที่เร็วเพื่อช่วยเหลือผู้บาดเจ็บทุกกรณีในช่วงจราจรติดขัด

ตลอดจนนำหญิงใกล้คลอดส่งโรงพยาบาลโดยเร็ว หรือทำคลอดฉุกเฉินจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการซื้อวิทยุสื่อสาร ค่าเบี้ยเลี้ยง ฯลฯ

ตำรวจราชารในพระราชดำริได้รับการฝึกอบรมในเรื่องการทำคลอดฉุกเฉิน การปฐมพยาบาลเบื้องต้น และการซ่อมรถเบื้องต้น เพื่อให้บริการประชาชนในสถานการณ์ที่ฉุกเฉิน โดยที่ผ่านมา ตำรวจราชารโครงการพระราชดำริปฏิบัติหน้าที่และทำการช่วยเหลือ ทั้งทำคลอดและนำหญิงใกล้คลอดส่งโรงพยาบาลกว่า ๖๐ ราย นำผู้ป่วยหรือผู้บาดเจ็บส่งโรงพยาบาลกว่า ๑๐๐ ราย รวมถึงการช่วยเหลือเกี่ยวกับรถยนต์อีกเกือบ ๓๐๐ ครั้ง

11. ทรงสนับสนุนการศึกษาวิจัยเพื่อควบคุมโรคเรื้อน โรคโปลิโอ โรคอหิวาตกโรค โรคฉี่หนู ได้สำเร็จ

11.1 โรคเรื้อน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงห่วงใย และทรงพระคุณอันประเสริฐ ต่องานควบคุมโรคเรื้อนของประเทศไทย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำโครงการควบคุมโรคเรื้อนไว้เป็นโครงการตามแนวพระราชดำริ ตั้งแต่ปี ๒๕๔๙ ทรงพระเมตตาตามหากรุณาธิคุณพระราชทาน “พระราชทฤษฎีราชประชาสมาสัย” (กษัตริย์และประชาชนย่อมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน) อันเปรียบประดุจแสงสว่างส่องใจผู้คนและส่องให้เห็นหนทางอันมีดมณ และครอบคลุมด้วยความรังเกียจเคียดแค้นและตรบาปของสังคมที่ประทับไว้อย่างฝังลึกต่อหน่วยงานบุคลากรสาธารณสุข ผู้ป่วยและครอบครัว ผู้ได้รับผลกระทบในอดีตกาลมายาวนาน จนกระทั่งประสบความสำเร็จกำจัดโรคเรื้อนได้ไม่เป็นปัญหาสาธารณสุขในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ ก่อนเป้าหมาย ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ขององค์การอนามัยโรค ได้อย่างงดงามและยั่งยืน ตามพระราชปณิธาน

11.2 โรคโปลิโอ หลังจากเกิดการระบาดของในพื้นที่กรุงเทพมหานคร เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๕ กระทรวงสาธารณสุข ได้ออกประกาศว่า โรคโปลิโอเป็นโรคติดต่อที่ต้องแจ้งความตามพระราชบัญญัติโรคติดต่อ ความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชจึงพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้กระทรวงสาธารณสุข ซื้อปอดเหล็กแกโรงพยาบาลศิริราช เพื่อใช้ในการรักษาผู้ป่วยรวม ๓ เครื่อง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานเงินทุน “โปลิโอสงเคราะห์” แก่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ๒๕๐,๐๐๐ บาท เพื่อใช้ในการรักษาพยาบาลตลอดจน การค้นคว้าทางวิชาการ เพื่อการป้องกันและบำบัดโรค

รวมทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้สถานีวิทย์ อ.ส. ประกาศเชิญชวนประชาชนโดยเสด็จพระราชกุศล บริจาคเงินเพื่อจัดตั้ง “ทุนโปลิโอสงเคราะห์” สำหรับเงินไปใช้ในการบำบัดรักษาผู้ป่วยและจัดซื้อเครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ ในการรักษาโรค ทรงโหลแซ่กโหลเพลงตามคำขอ ทำให้ได้เงินจำนวนมากส่งไปพระราชทานแกโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า และมหาวิทยาลัยมหิดล (รพ.ศิริราช) ใช้เป็นทุนก่อสร้างอาคาร ซื้อเวชภัณฑ์เพื่อบำบัดฟื้นฟูผู้ป่วยที่พ้นขีดอันตรายพร้อมเสนอความรู้เกี่ยวกับโรคโปลิโอควบคู่ไปด้วย และยังทรงสนับสนุนการค้นคว้าทางวิชาการและก่อสร้างตึก “เวชระดมการณ์ธาราบอด” ไว้เป็นสถานที่รักษาด้วยวิธีทางกายภาพโดยใช้น้ำช่วยพยุงร่างกายระหว่างการบริหารและฟื้นฟูกล้ามเนื้อผู้ป่วยด้วย จนในที่สุด ประเทศไทยก็สามารถประกาศความสำเร็จในการกวาดล้างโรคโปลิโอในปีพ.ศ. ๒๕๔๗ และไม่มีพบผู้ป่วยโรคโปลิโอมากกว่า ๒ ทศวรรษ

11.3 อหิวาตกโรค พุทธศักราช ๒๕๐๑ อหิวาตกโรคระบาดในจังหวัดกรุงเทพมหานคร ทั้งฝั่งพระนครและธนบุรี เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ร่วมจัดตั้งเป็นกองทุนปราบอหิวาตกโรค ให้กองวิทยาศาสตร์สภาอากาศไทยจัดหา เครื่องมือเครื่องใช้และดำเนินการผลิตวัคซีน รวมทั้งจัดหา น้ำเกลือเพื่อฟื้นฟูผู้ป่วยด้วย โดยพระราชทานเครื่องกลั่นน้ำเกลือ ชนิดไฟฟ้า เครื่องผสมอัตโนมัติ และเครื่องปรับอากาศในห้องผลิตน้ำเกลือกลั่น ทำให้สามารถผลิตน้ำเกลือกลั่นในการรักษาผู้ป่วย ได้อย่างเพียงพอ รวมทั้งพระราชทานพระราชดำริให้ศึกษาเส้นทางเกลือ เพื่อค้นคว้าวิธีผลิตน้ำเกลือที่มีคุณภาพสำหรับ ใช้ภายในประเทศขึ้น สั่งพระราชดำริสความตอนหนึ่งว่า

"...ให้พิจารณาแก้ไขปัญหาการขาดสารไอโอดีนของราษฎร โดยการสำรวจพื้นที่ในแต่ละพื้นที่ถึงปัญหาและความต้องการเกลือ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นจะมีปัญหาและความต้องการไม่เหมือนกัน โดยเฉพาะต้องสำรวจเส้นทางเกลือ ว่าผลิตมาจากแหล่งใด ก็น่าที่จะเอาไอโอดีนไปผสมกับแหล่งผลิตต้นทางเกลือเสียเลยทีเดียว..."

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ การปราบอหิวาตกโรคสงบลงได้อย่างสิ้นเชิงในเวลาเพียง ๑ ปี ๕ เดือน นับจากที่ระบาดอย่างรุนแรงในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ ในยุคปัจจุบัน อหิวาตกโรคมิได้เป็นภัยอันตรายที่ส่งผลร้ายแรงต่อประชาชนชาวไทย โดยแทบไม่มีความเสี่ยงต่อการระบาดของโรคที่ร้ายแรงนี้อีกต่อไป

11.4 วัณโรค ในปี พ.ศ. ๒๔๙๓ ประชาชนชาวไทยจำนวนมากป่วยด้วยวัณโรค พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเสด็จนิวัติประเทศไทย พระราชทานยารักษาวัณโรคขนานใหม่จากประเทศสวีเดนแลนด์แก่กระทรวงสาธารณสุข และพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อสร้าง “อาคารมิดลวงศานุสรณ์” บริเวณสถานเสาวภาสำหรับใช้ในกิจการทางด้านวิทยาศาสตร์และการผลิตวัคซีนบีซีจี ขึ้นใช้เองแทนการสั่งซื้อจากต่างประเทศและใช้เป็นวัคซีนป้องกันวัณโรคแก่เด็กไทยได้เป็นอย่างดียิ่ง นอกจากนี้ กองทุนสงเคราะห์เด็กแห่งสหประชาชาติหรือยูนิเซฟยังได้สั่งซื้อวัคซีนบีซีจีผลิตจากประเทศไทยเพื่อส่งไปให้ประเทศอื่น ๆ ในเอเชียใต้ได้ด้วย เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๖ ได้มีพระราชปรารภกับหลวงพยุหเวชศาสตร์ อธิบดีกรมสาธารณสุขในขณะนั้นว่า

“คุณหลวง วัณโรคสมัยนี้มียารักษากันได้เด็ดขาดหรือยัง ยาอะไรขาด ถ้าต้องการ ฉันจะหามาให้อีกฉันอยากเห็นกิจการแพทย์ของเมืองไทยเจริญมาก ๆ”

อันที่จริง นอกจากวงการสาธารณสุขของประเทศไทยแล้ว พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณแก่วงการสาธารณสุขระดับโลกอีกมากมาย เช่น ทรงได้รับรางวัลเหรียญทองด้านการสาธารณสุขระดับสากลเพื่อมวลชน (Health-for-All) จากองค์การอนามัยโลก The Partnering for World Health Award จากวิทยาลัยแพทยรักษาทรอกแห่งสหรัฐอเมริกา เหรียญทองเทิดพระเกียรติในฐานะทรงเป็นผู้นำ ผู้บุกเบิก และผู้ควบคุมปัญหาการขาดสารไอโอดีนในประเทศไทยจากสถาบัน The International Council for Control of Iodine Deficiency Disorders และรางวัลเหรียญทองสดุดีพระเกียรติในฐานะทรงห่วงใยสุขภาพปอดของประชาคมโลกจากสหพันธ์องค์กรต่อต้านวัณโรค และโรคปอดนานาชาติ

12. ทรงจัดตั้งคลินิกศูนย์แพทย์พัฒนาเพื่อชุมชนยากไร้

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ พระองค์ทรงทราบถึงความเดือดร้อนอย่างมากของชาวบ้านชุมชนยากไร้บริเวณบึงพระราม ๙ ซึ่งถูกล้อมรอบด้วยน้ำเสียเป็นระยะเวลายาวนาน ราษฎรในชุมชนมีปัญหาคความเจ็บป่วยจากสภาพแวดล้อมที่ไม่ถูกสุขลักษณะ และมีความยากลำบากในการเดินทางออกไปพบแพทย์หรือรับบริการด้านสาธารณสุขต่าง ๆ พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ให้จัดสร้างอาคาร “คลินิกศูนย์แพทย์พัฒนา” ขึ้นบนเนื้อที่ประมาณ ๑๐ ไร่ริมถนนประดิษฐ์มนูธรรม เขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร พระราชทานเครื่องมือแพทย์อันทันสมัย และ “รูปกากบาทสามมิติ” ให้เป็นสัญลักษณ์ของคลินิกฯ ทั้งยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้แพทย์หลวงที่ว่างเว้นจากการเข้าเวรตามเสด็จฯ มาให้การรักษาประชาชนที่คลินิกฯ แห่งนี้ด้วย

โดยเมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๑ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เสด็จฯ เป็นการส่วนพระองค์เพื่อทรงเจิมสิริมงคลบนแผ่นศิลาฤกษ์จำลอง ณ คลินิกศูนย์แพทย์พัฒนา และได้พระราชทานที่ดินเพิ่ม ๑๔ ไร่ เพื่อก่อสร้างอาคารใหม่คลินิกศูนย์แพทย์พัฒนา เพื่อรองรับปริมาณผู้มารับบริการที่เพิ่มมากขึ้น ปัจจุบันคลินิกศูนย์แพทย์พัฒนาเป็นคลินิกขนาดใหญ่ที่มีความพร้อมในด้านการวินิจฉัยโรค และการรักษาผู้ป่วยทั่วไปและเฉพาะโรค รวมทั้งการส่งต่อผู้ป่วยไปยัง

โรงพยาบาลที่มีความพร้อม ทั้งยังเป็นศูนย์รวมแพทย์ผู้เชี่ยวชาญในแผนกต่าง ๆ อาทิ แผนกเวชปฏิบัติทั่วไป แผนกอายุรกรรม แผนกจิตเวช แผนกสูติ-นรีเวชกรรม แผนกศัลยกรรม แผนกกุมารเวชกรรม แผนกโสต ศอ นาสิก แผนกจักษุ ฯลฯ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นพ้นที่ทรงมีต่อพสกนิกรโดยถ้วนทั่วเสมอกัน

13. อาหารเจลลีสำหรับผู้ป่วยมะเร็งในช่องปาก

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระราชปณิธานมุ่งมั่นที่จะช่วยเหลือผู้ป่วยที่เจ็บป่วยให้พ้นจากความทุกข์ทรมาน รวมถึงถึงการช่วยเหลือผู้ป่วยมะเร็งในช่องปากซึ่งมีปัญหในการเคี้ยวและกลืนอาหาร โดยมูลนิธิทันตวันธรรม ในพระบรมราชูปถัมภ์ หน่วยทันตกรรมพระราชทานในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทราบว่าสถาบันโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล มีความสนใจอยากทำอาหารเจลลีเพื่อช่วยเหลือผู้ป่วยมะเร็งในช่องปากซึ่งได้รับการรักษาโดยการผ่าตัดร่วมกับการฉายรังสี เกิดความพิการของรวมทั้งแผลในช่องปาก ต่อมน้ำลายผลิตน้ำลายได้น้อยลง ส่งผลให้ผู้ป่วยรับประทานอาหารได้ไม่สะดวก มีภาวะขาดสารอาหาร และมีคุณภาพชีวิตที่แย่งลง

พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณด้วยการออกทุนวิจัยให้ทั้งหมด โดยได้พระราชทานข้อคิดในการพัฒนาผลิตภัณฑ์สำหรับผู้ป่วยมะเร็งในช่องปากว่า

“จำไว้นะ เวลาทำอาหารให้คนป่วย เรื่องรสชาติเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะเขาป่วยด้านร่างกายแล้ว จิตใจต้องดี ถ้าเราทำอาหารที่ไม่อร่อยไปให้ จิตใจเขาจะแย่ มันเป็นการซ้ำเติมผู้ป่วย”

โดยอาหารเจลลีที่ผลิตขึ้นมานั้นมีลักษณะนุ่มลิ้น ผู้ป่วยสามารถเคี้ยวและกลืนได้โดยไม่รู้สึกเจ็บ มีรสชาติหลากหลาย และยังมีสารอาหารครบถ้วนอีกด้วย

14. ทรงสร้างบุคลากรทางการแพทย์

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงตระหนักว่าการขาดบุคลากรด้านการแพทย์และสาธารณสุขเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้กิจการสาธารณสุขของประเทศไทยยังไม่สามารถพัฒนาได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ จึงได้พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์และพระบรมราชูปถัมภ์ต่าง ๆ เพื่อผลิตบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขของประเทศให้มีศักยภาพมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังทรงส่งเสริมด้านการศึกษาวิชาการแพทย์ในมหาวิทยาลัย โดยทรงให้จัดตั้งคณะแพทยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในพุทธศักราช ๒๕๐๑ เพื่อผลิตแพทย์และบุคลากรทางการแพทย์ให้เพียงพอต่อความต้องการของประเทศ จนทำให้เกิดการจัดตั้งคณะแพทย์ขึ้นในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ตามมาอีกหลายสถาบันด้วยกัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมีพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ เนื่องในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ความว่า

“ขอให้ท่านดำเนินวิชาชีพอันมีเกียรตินี้ด้วยการปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักวิชาที่ได้เล่าเรียนมา นอกจากนี้ จะต้องเป็นผู้มีจิตใจสูง ประกอบด้วยเมตตากรุณาแก่เพื่อนมนุษย์ทั่วไป การกระทำความดีเท่านั้นที่จะนำความสุข ความเจริญมาสู่ตนเอง การที่ได้เรียนสำเร็จจนได้รับปริญญาแล้วนั้น ขอให้พยายามศึกษาและฝึกฝนตนเองไว้เสมอ ถ้าท่านไม่ศึกษาเพิ่มเติมไว้ต่อไป ไม่ช้าท่านก็จะเป็นผู้ล้าหลังไม่ทันกับความเจริญของโลก”

“จึงใคร่ขอร้องให้ทุก ๆ คนตั้งใจ และพยายามปฏิบัติหน้าที่ให้ได้ผลสมบูรณ์จริง ๆ อย่าปล่อยให้กำลังของชาติต้องเสื่อมถอยลงเพราะประชาชนเสียสุขภาพอนามัย”

นับเป็นพระราชดำรัสที่แสดงถึงความตั้งใจพระทัยในการแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพอนามัยของราษฎรอย่างแท้จริง ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงตั้งมั่นอยู่ในความมั่นคงที่จะสืบทอดพระราชปณิธานของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ซึ่งได้รับการถวายพระสมัญญานาม “พระราชบิดาแห่งวงการแพทย์ไทย” และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ซึ่งได้รับการถวายพระราชสมัญญานาม “พระราชมารดาแห่ง หน่วยแพทย์เคลื่อนที่ การแพทย์ชนบทและการสังคมสงเคราะห์” ในการที่จะให้ประชาชนชาวไทยได้มีสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์แข็งแรง เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติสืบไป

ในวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๔ คณะผู้บริหาร คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ คณะแพทยศาสตร์วชิรพยาบาล และคณะพยาบาลศาสตร์เกื้อการุณย์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพมหานคร (นามเดิม) น้อมฯ รำลึกในพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศร รามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานนามมหาวิทยาลัยว่า “มหาวิทยาลัยวชิรพยาบาล” และมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๖ และเป็นมหาวิทยาลัยแห่งสุดท้ายที่พระองค์ทรงพระกรุณาพระราชทานนาม

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินไปประทับรักษาพระอาการประชวร ณ โรงพยาบาลศิริราช ตั้งแต่วันศุกร์ที่ 3 ตุลาคม พุทธศักราช 2557 คณะแพทย์ได้ถวายการรักษาอย่างใกล้ชิดจนสุดความสามารถ แต่พระอาการประชวรหาคลายไม่ ได้ทรุดหนักลงตามลำดับถึงวันพฤหัสบดี ที่ 13 ตุลาคม พุทธศักราช 2559 เวลา 15 นาฬิกา 52 นาที เสด็จสวรรคต ณ โรงพยาบาลศิริราช ด้วยพระอาการสงบ สิริพระชนมพรรษาปีที่ 89 ทรงครองราชสมบัติได้ 70 ปี

แม้จะไม่มีปาฏิหาริย์ทางการแพทย์ใดบังเกิดขึ้นในวันนั้น แต่พสกนิกรทั้งหลายทั้งปวงทราบดีว่า พระองค์ทรงเป็นปาฏิหาริย์ทางการแพทย์และสาธารณสุขไทยมามากกว่า 70 ปี จากพื้นที่และท้องถิ่นทุรกันดาร อันเต็มไปด้วยโรคภัยไข้เจ็บ ห่างไกลจากความเจริญทางการแพทย์ ห่างไกลจากการบริการสาธารณสุขมูลฐานของภาครัฐ พระราชกรณียกิจ ภายใต้พระอัจฉริยภาพ และพระปรีชาสามารถของพระองค์ล้วนเป็นที่ประจักษ์ชัด โครงการในพระราชดำริหลายพันโครงการเปรียบประดุจแสงอันเรืองรองส่องสว่างเพื่อปัดเป่าโรคภัยไข้เจ็บแห่งทวยราษฎร์ ทรงก่อตั้งและส่งเสริมให้งานด้านการแพทย์และสาธารณสุขสามารถกระจายไปทั่วประเทศได้อย่างทั่วถึงและเข้าถึง รวมทั้งทรงสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพทางการแพทย์และสาธารณสุขให้มีความก้าวหน้าและศักยภาพที่สูงขึ้น ทรงทำให้การแพทย์และสาธารณสุขของไทยเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศ ยังประโยชน์สุขให้แก่พสกนิกรทั่วหล้า

ปาฏิหาริย์ซึ่งอยู่กับชาวไทยมาตลอด 70 ปี ได้สิ้นสุดลง พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช กษัตริย์มหาราช ผู้ทรงเปี่ยมด้วยพระมหากรุณาธิคุณได้เสด็จสู่สวรรคาลัย แม้จะนำความวิปโยคอย่างใหญ่หลวงมาสู่พสกนิกรชาวไทยทั้งประเทศและทั่วโลก แต่แนวทางและคำสอนของพระองค์จะเปรียบดุจดังแสงเทียนส่องนำทางของเหล่าประชาราษฎร์ และพระองค์จะทรงสถิตอยู่ในหัวใจของพวกเราเหล่าปวงชนชาวไทยไปตลอดนานเท่าอนัน